

SZÁMVÉBER NORBERT

A HÍDFŐCSATÁKTÓL A SZOVJET ÁTTÖRÉSIG

A MAGYAR 2. HADSEREG HARCI TELJESÍTMÉNYE A DON MENTÉN, 1942-43

Az 1941-42-es téli szovjet ellentámadás során elszenvedett veszteségek a német hadvezetést arra kényszerítették, hogy az 1942 tavaszára tervezett hadműveletben nagyobb arányban vegye igénybe szövetségesei haderejét. A magyar politikai és katonai vezetés csupán e követelések mérséklésére törekedhetett.

—

Az 1942. január 22-én Budapesten kötött német-magyar megállapodás értelmében végül kilenc könnyű hadosztályt, egy rögtönzött páncélososztályt és egy repülőköteléket kellett a keleti hadszíntérre küldeni. A tárgyalások során viszont nem tisztázták időben a kiküldendő magyar hadsereg várható alkalmazási módját, sem annak területi és időhatárait, ahogy veszteségeinek pótlását sem.

—

A Don folyó mellé kiérkező magyar honvédcsoportok harci teljesítményét számos körülmény határozta meg. Vajon a későbbi kudarc milyen okokra vezethető vissza? Katonai szempontból elkerülhető lett volna az 1943. januári súlyos vereség?

—

Von Weichs vezérezredes, a róla elnevezett német seregcsoport parancsnoka Kovács Gyula vezérkari ezredessel (1893-1963), a 2. hadsereg vezérkari főnökével tart megbeszélést Kurszkhöz közeli törzsszállásán az 1942. június 28-i támadást követően

A keleti hadszíntéren 1941 végéig a német szárazföldi haderő olyan jelentős veszteségeket szenvedett a szovjet Vörös Hadsereggel szemben, hogy Németország a hadászati kezdeményezés megtartása érdekében a korábnál fokozottabb mértékben volt kénytelen támaszkodni szövetségesei katonai erejére. Az 1942 nyarára tervezett újabb német offenzíva végrehajtásához Adolf Hitlernek már a magyar haderőre is szüksége volt.

A FELVONULÁS

1942 januárjában a németek először a teljes Magyar Honvédséget igényelték, amit a magyar vezetésnek a tárgyalások során sikerült lealkudnia egy tábori hadsereg három hadtestbe szervezett kilenc könnyű hadosztályára, egy tábori páncélos hadosztályára és egy repülőcsoportjára.

Az 1942. február 17-én egyszerű átnevezéssel létrehozott magyar könnyű hadosztályok a gyakorlatban csupán megerősített gyalogdandárok voltak. A németek ugyanakkor saját fegyveres erejükben ezen a néven (Leichte Division) 1941 végétől alacsonyabb hegyvidéken alkalmazható elit hadosztályokat szerveztek, amelyek hadrendjében ugyanúgy csak két gyalogezred volt – vadászezred néven –, egyenként három zászlóaljjal, mint a magyar könnyű hadosztályokban.

A német–magyar tárgyalások során nem tisztázták vitéz Jány Gusztáv vezérezredes 207 ezer fős m. kir. 2. honvéd hadseregének várható feladatrendszerét, alkalmazásának földrajzi és időbeli határait és várható veszteségeinek pótlását sem. A németek csupán hadfelszerelési kiegészítésekre tettek ígéretet. A magyar fél azt remélte, hogy a kiszállítandó alakulatok mintegy négy hónap frontszolgálat után az 1941-ben bevetett gyorshadtesthez hasonlóan hazatérhetnek. Jány vezérezredes a németek 1942. évi nyári hadjáratára ezen belül csapatainak feladataira vonatkozó első általános tájékoztatást május 16-án Hitler főhadiszállásán személyesen a Führertől kapta meg.

A magyar csapatokat Kurszk körzetéig vasúton szállították. Ott kirakod-

tak, majd mintegy 1000-1200 km-es gyalogmenetben megindultak a Don folyó irányába. A magyar 2. hadseregnek a hadművelési területre elsőként érkező III. hadteste a német Weichs-seregcsoport (Armeegruppe Weichs) kötelékében 1942. június 28-tól vett részt a támadó hadműveletekben. A német VII. hadtesttel megerősített magyar 2. hadsereg kijelölt erőinek feladata az volt, hogy a német 4. páncélos- és a 6. tábori hadseregek között, Kurszk előtti védőállásukból megindulva Tyim város előtt törjék át a szovjet védelmet, és Sztarij Oszkol irányában jussanak ki a Donhoz.

A Weichs-seregcsoporttal szemben a szovjet Brjanszki Front balszárnya (13. és 40. hadsereg), a német 6. hadsereggel szemben pedig a Délnyugati Front jobbszárnya (21. és 28. hadseregek) védekezett. A német–magyar csapatok ezen az arcvonalszakaszon hozzávetőlegesen másfélszeres létszámfölényben voltak a szovjetekkel szemben. A magyar 9. könnyű hadosztály négy napos harcot folytatott Tyim város elfoglalásáért. A harcokban mintegy 3000 főnyi elesett, eltűnt, megsebesült és hadifog-

ságba esett katonát veszített magyar alakulatok 1942. július 7–10. között érték el a Don folyó nyugati partját.

AZ ERŐVISZONYOK

A hosszú menetektől és a kezdeti harcoktól kimerült magyar alakulatokat a német csapatok felváltása után azonnal védelmi állásba rendelték a folyó mentén. A 2. hadsereg előrevonása a folyóhoz augusztus 25-én fejeződött be, amikor az addig harcra még nem vetett IV. és VII. hadtest erői, illetve a hadseregek közvetlen alakulatok is teljes létszámmal beérkeztek. A magyar hadsereg balszárnyán a német 2., a jobbszárnyán pedig az olasz 8. hadsereg helyezkedett el.

A magyar 2. hadsereg mintegy 200 km széles védősávot kapott a folyó mentén. Ennek védelmére mindössze 18 gyalogezred állt rendelkezésre. A hadsereg ténylegesen az arcvonalban harcoló létszáma ekkor mintegy 90 ezer fő volt. A hadsereg személyi állományának több mint fele ugyanis műszaki, ellátó-, egészségügyi, munkás- és

Csoknyai Pál alezredes (1892–1961), a 4/1. zászlóalj parancsnoka búcsúzik családjától 1942. április 24-én a soproni Déli pályaudvaron

vonat-, tehát nem közvetlenül harcoló alakulatoknál teljesített szolgálatot. Ez a harcoslétszám arcvonal-kilométerenként 450 főt jelentett, aminek alapján egy-egy magyar katonára elvileg 2,2 m-es arcvonalszakasz jutott.

Ez a kiterjedés véleményünk szerint megfelelő kiképzés, fegyverzet, harcvezetés, tűztámogatás, műszaki munkálatok és folyamatos ellátás, illetve utánpótlás esetén lehetővé tette volna a mélyebben lépcsőzött, hatékony védelmet. Azonban éppen ezekkel a szükséges feltételekkel volt gond. A magyar hadsereg alapja a gyalogság, annak alapelve pedig a puskás csatár volt. Az átlagos magyar honvéd személyes bátorsága nem maradt el sem a németekétől, sem pedig a szovjetekétől. A kiképzettsége azonban megrekedt a két világháború közötti szinten, mert a friss háborús tapasztalatokat már alig és csak jelentős késéssel építették be a honvédség kiképzési rendszerébe. A legénység nem használta ki a terep nyújtotta lehetőségeket, hajlamos volt a tömörülésre a laza harcalakzatok helyett, és nehézkesen ásta be magát. A hátszár által adható legjobb fegyverzet alapját zömmel első világháborús konstrukciók két háború között korszerűsített változatai alkották. Kevés volt a sorozatlövő fegyver (különösen a géppisztoly) és a gyalogságot támogató korszerű nehézfegyver (aknavető, páncéltörő ágyú).

A tisztikar jelentős hányada tartalékos volt, akiknek szakismerete és harci

tapasztalata kevés kivétellel elmaradt az elvárttól. A fegyvernemek közötti együttműködést gyengén szervezték meg; így például a gyalogság sokszor a tüzérség vagy a páncélosok támogatása nélkül rohmozott, ami indokolatlan veszteségekhez vezetett. A híradókapcsolat sokszor megszakadt, futárokat ritkán alkalmaztak. A műszaki munkálatok lassan haladtak, így a téli időjárás beálltáig alig végeztek valamivel. Emiatt nem alakították ki a hatékony védelem alapját, a mélyen lépcsőzött állásrendszert – például a visszavonuláskor fontos felfogóállásokat vagy a támadások feltartóztatására szánt reteszállásokat –, és ez 1943 januárjában gyorsan megbosszulta magát. Az ellátás zöme német vonalról érkezett, de például az élelmiszerek egy részét a magyar gyomor nem kedvelte. 1942 késő ősztől pedig már a mennyiséggel is gond volt, nemcsak a minőséggel.

Ugyanakkor a szovjet katonák napokig is szívósan harcoltak, akár magvakkal a zsebükben. A magyarokkal ellentétben a szovjetek mesterei voltak az álcázásnak, a közelharcnak, az erdei és épületharcnak. Gyalogságuk gyorsan beásta magát még akkor is, ha csak rövid időre állt meg. Nagyszámú mesterlövészt és aknavetőt alkalmaztak, akik a magyar csapatok veszteségeinek zömét okozták. A magyarok nem tudtak szembeállítani velük saját mesterlövészeket, és aknavetőből is sokkal kevesebb volt nekik. A szovjetek harcéljárásai több helyen ugyan a hadijogba

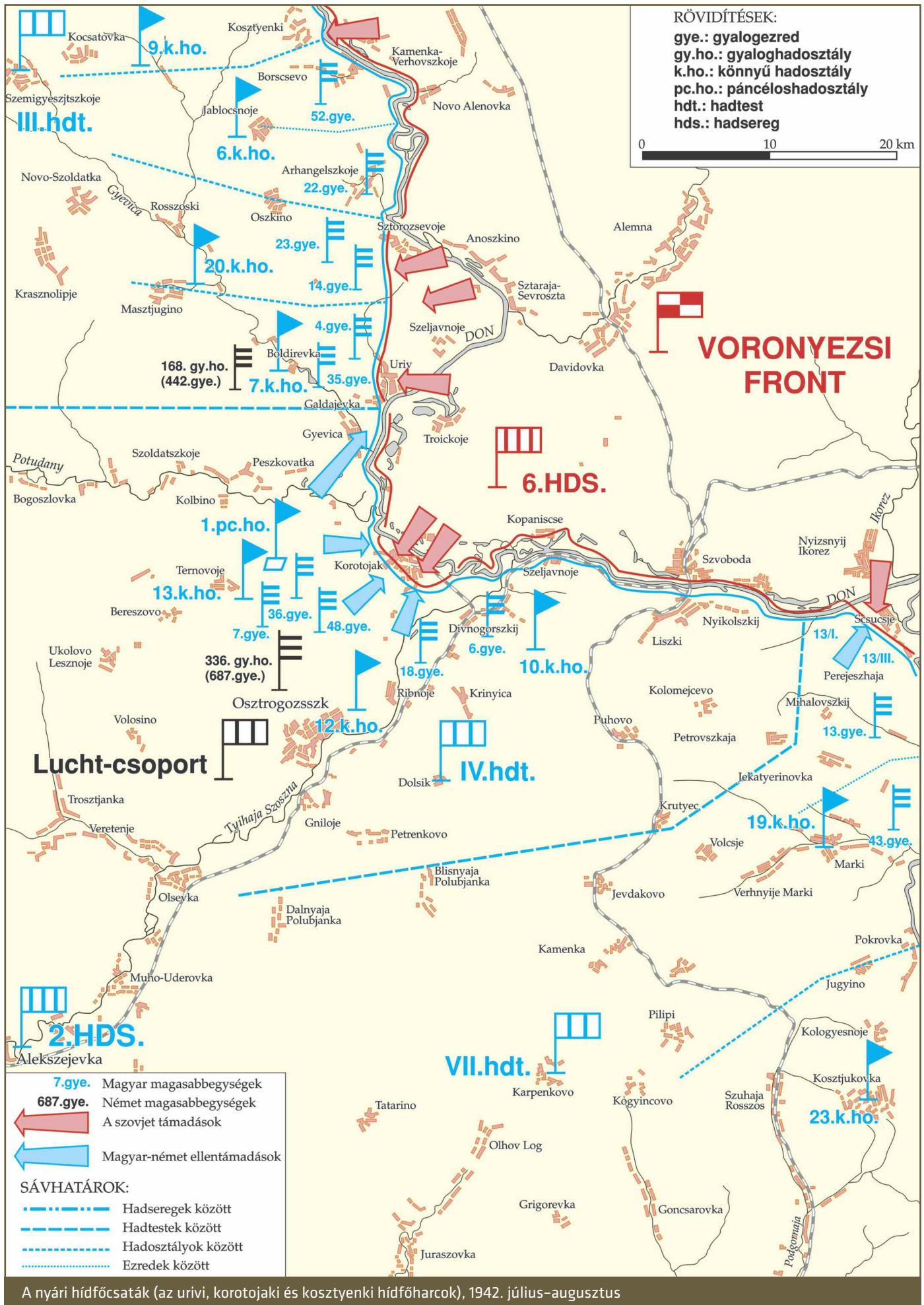
A magyar 2. hadsereg egyik utolsóként felvonuló alakulata a tikkasztó hőségben a Don menti védőállások felé menetel

ütköztek, ám rendkívül hatékonyak voltak, például robbanó gyalogsági lövedéket is alkalmaztak, és nagy űrméretű – 14,5 mm-es – páncéltörő puskával is lőtték gyalogsági célra.

A magyar 2. hadsereg parancsnoksága a védelem peremvonalát a többnyire zombékos, mocsaras partszakaszok miatt a Don partjától 2–6 km-re jelölte ki. A védelem peremvonala az átszeldelt – horhosokkal, kisebb erdőkkel és településekkel tarkított – terep miatt egymással vizuális és tűzösszeköttetésben álló támpontokból állt, nem pedig összefüggő harcárokszerből.

A terepet jól ismerő szovjet csapatok arra törekedtek, hogy úgynevezett hídfőket tartsanak meg a Don nyugati partján, ahonnan veszélyeztethetik a magyar csapatok védelmét, és amelyek támadások kiindulópontjai lehetnek. Ezeket a folyó kanyarulataiban építették ki, így megkerülésük vagy oldalról való támadásuk kizárt volt. Felszámolásuk egyedül csak veszteségterhes arc-támadással volt lehetséges.

A hídfőállások területe 30 és 100 négyzetkilométer között változott. Mély horhosaikkal, erdőkkel, mocsaraikkal és fedett dombjaikkal jól védhető terepszakaszok voltak, amelyeket

RÖVIDÍTÉSEK:

- gye.:** gyalogezred
- gy.ho.:** gyaloghadosztály
- k.ho.:** könnyű hadosztály
- pc.ho.:** páncélos hadosztály
- hdt.:** hadtest
- hds.:** hadsereg

0 10 20 km

VORONYEZSI FRONT

Lucht-csoport

- 7.gye.** Magyar magasabbegységek
- 687.gye.** Német magasabbegységek
- A szovjet támadások
- Magyar-német ellentámadások

SÁVHATÁROK:

- Hadseregek között
- Hadtestek között
- Hadosztályok között
- Ezredek között

A nyári hídfőcsaták (az urivi, korotojaki és kosztyenki hídfőharok), 1942. július–augusztus

a keleti parttal víz alatti és pontonhidak kötöttek össze. A nagyobb hídfőállásokat egy-egy hadosztálynyi erejű szovjet csoport védte.

A legjelentősebb hídfőállás Voronyezstől 60 kilométerre délre, Sztorozsevoje és Uriv község között húzódtott. A szovjet csapatok a Potudany folyó torkolatától délre elterülő Korotojak környékén is jelentős hídfőt építettek ki. A harmadik fontos szovjet hídfőállás a Scsucsjé és Perejeshaja községek által határolt mocsaras, ártéri erdővel borított folyószakaszon épült ki. A 2. hadsereg-parancsnokság kezdettől fogva nem fordított megfelelő figyelmet e terület ellenőrzésére. A hadsereg arcvonalát ért második legnagyobb támadás 1943. január 14-én éppen ebből a hídfőből indult ki.

AZ ELSŐ HÍDFŐCSATÁK

Uriv községnél egy partot váltani nem tudó szovjet harckocsidandár már július 11-én és 12-én súlyos veszteséget okozott a Donhoz előrenyomuló 7. könnyű hadosztálynak. A folyó nyugati partján védekező szovjet csapatokat július 18-án az 1. tábori páncélos hadosztály részvételével az első doni hídfőcsatában sikerült felszámolni.

A 2. hadsereg-parancsnokság – felismerve a nagyobb szovjet hídfőállásokban rejlő veszélyt – több ízben vetette be alakulatait ezek felszámolására. A július 18. és szeptember 16. között ví-

vott veszteséges hídfőharcokban a hadsereg alakulatainak zöme részt vett, s 1942 augusztusától német alakulatok is bekapcsolódtak a harcokba.

A Don mögé visszavonuló szovjet 6. hadsereg alakulatai 1942. augusztus 6-án a magyar arcvonal egyes szakaszain támadást indítottak. Legnagyobb sikereiket Uriv és Sztorozsevoje körzetében érték el, miután a folyón több helyütt átkelve a 7. könnyű hadosztály zászlóaljait meghátrálásra kényszerítették. Ezen a napon a szovjet csapatok Korotojak környékén is átkeltek a Donon, s áttörték a 10. könnyű hadosztály állásait. Az esti órákban még csak egy szűk hídfő és Korotojak nagyobbik része került birtokukba.

A 2. hadsereg-parancsnokság felismerte a veszélyt, de nem rendelkezett elegendő erővel ahhoz, hogy egyszerre és hasonló erővel támadást indítson a szovjetek kialakított hídfőállásainak megsemmisítése céljából. Az 1. tábori páncélos hadosztályt nem akarták részenként bevetni. A szovjetek kihasználta ezt: ha a magyarok Urivnál csoportosultak, akkor ők Korotojaknál támadtak.

A korotojaki hídfő felszámolására utasított 12. könnyű hadosztály augusztus 7-én indított támadást. Csapatait hathetes gyalogmenet után, pihenő nélkül, nyílt terepen vetették harcba a házak közé befészkelte szovjetek ellen. Az 1. tábori páncélos hadosztály által támogatott vállalkozás kudarcba fulladt, sőt a hídfőben fokozatosan erő-

A magyar 2. hadsereg egyik kiépített legénységi fedezéke futóárokka a Don menti védőállások első vonalában 1942 késő nyarán

sődő szovjetek nyomására augusztus 11-re nemcsak Korotojakot, hanem a település közvetlen környékét is fel kellett adni. A korotojaki szovjet hídfő megsemmisítését célzó második nagyobb támadás augusztus 15–17. között zajlott. Ebben már a német 336. gyaloghadosztály részei is rohamra indultak, de átúto eredmény nélkül.

Az augusztus 6-án és 7-én végrehajtott szovjet támadás miatt elvesztett területeket a hónap folyamán Uriv–Sztorozsevoje körzetében sem sikerült visszafoglalni. A 20. könnyű és az 1. tábori páncélos hadosztály harccsoportjai bevonásával megindított augusztus 10-i vállalkozás az időközben jól megerősített Sztorozsevoje község szegélyénél tovább nem jutott.

Augusztus 8-tól a Scsucsjé–Perejeshaja körüli Don-kanyarban is jelentős szovjet harctevékenység vette kezdetét. A 19. könnyű hadosztály egyik zászlóalja által kevés erővel megszállt Perejeshaja és a tőle két kilométerre északra fekvő Scsucsjé községek háromnapos harc után kerültek szovjet kézbe. Itt nagyobb erővel nem is indult magyar támadás a szovjet hídfő felszámolására. Csupán a 19. könnyű hadosztály egyes részei próbálkoztak támadással augusztus 30-án, de eredményt nem értek el.

MG 34 típusú könnyűgéppuskával felszerelt német harcolórs folyammegfigyelésen a nagy Don-kanyarban 1942 augusztusában

Augusztus 29-től a német XXIV. páncéloshadtest törzse vezette a 2. hadsereg védővonalán tevékenykedő és a hídfőcsatákban érintett magyar és német erőket. A Korotojaknál már harcolt 336. gyaloghadosztályon és több tüzérszázalton, illetve rohamlővegosztályon kívül augusztus közepétől a 168. gyaloghadosztály is a magyar arcvonal mögött helyezkedett el. A Don menti hídfőcsaták legnagyobb sikerét a korotojaki ellenséges hídfő teljes felszámolásával a német 336. gyaloghadosztály érte el. A német gyalogság a 201. rohamlővegosztály páncélosaival három napig tartó ádáz harcban szeptember 3-án estig teljesen felszámolta a szovjetek itteni védelmét.

A harmadik uriv-sztorozsevojei hídfőcsatában szeptember 9–16. között a magyar 1. tábori páncélos- és a 20. könnyű hadosztály, illetve a német 168. gyaloghadosztály Urivot, a 7. és a 13. könnyű hadosztály részei pedig az attól északra fekvő magaslatokat szándékoztak elfoglalni. Sztorozsevojét és néhány környékbeli magaslatot sikerült ugyan birtokba venni, de a veszteségek minden korábbinál súlyosabbak voltak. Szeptember 9–13. között magyar részről 1237 fő halt hősi halált, 6163-an sebesültek meg és 614-en tűntek el,

német oldalon 217 fő elesett, 1222 megsebesült, 133 pedig eltűnt. A magyar 2. hadsereg teljes véres vesztesége a hídfőcsaták alatt mintegy 27 ezer főre tehető. A hadsereget anyagi téren is jelentős veszteségek érték.

LÁTSZÓLAGOS NYUGALOM

1942. szeptember második felétől a magyar arcvonalszakaszon látszólagos nyugalom uralkodott. Mivel a csapatokat nem sikerült sem leváltani, sem pedig hazaszállítani, fel kellett készülniük a téli körülményekre. Noha egyre több jel utalt a szovjetek támadási szándékára, a szilárd védelem műszaki kiépítését tovább halogatták. A téliessé váló időjárás hamarosan szinte teljesen megakadályozta az érdemi munkát, noha a munkáslétszám az év végéig újabb 83 tábori és különleges munkaszolgálatos századdal gyarapodott.

Novemberben 36 ezer főnyi váltó álmány érkezett a hadsereg arcvonala mögé a harcolók részbeni váltására, majd november–decemberben 63 menetszázad a veszteségek pótlására. Ugyanakkor a csapatok haditechnikai kéréseit (például szovjet mintájú géppisztolyok, mesterlővezpuskák, sorozatvetők, 12 cm-es aknavetők) a hátorzágnak nem sikerült teljesíteni. A parancsnoki beosztásokban – tapasztalatgyűjtés céljából – gyakran cserélődtek a tisztek, és a szabadságolások miatt jelentős volt a távollévők aránya.

1942 végéig összesen mintegy 250 ezer fő fordult meg a 2. hadsereg állományában, közülük 37 300 fő munkaszolgálatos volt. Mivel a lovak arcvonal mögötti ellátása a téli körülmények között lehetetlen volt, a mintegy 60 ezer elcsigázott állat 80 százalékát a mögöttes területen, távol a peremvonalától „üdültették”. Így azonban a hadsereg alapvetően állati izomerőre alapozott mozgékonyasága – beleértve a fogatolt tábori tüzérezredeket is – gyakorlatilag megszűnt.

Az év végén a hadsereg sávjába került ugyan a német Cramer-hadtest (két német gyaloghadosztály, egy páncéloscsoport és a magyar 1. tábori páncélosadosztály), de ez a tartalék a magyar 2. hadsereg parancsnoka számára csak közvetetten volt elérhető. Bevetéséről a legmagasabb német szinten döntöttek.

1942. december végén a Sztálingrádnál megindított ellentámadás sikerének továbbfejlesztése érdekében a szovjet hadvezetés az arcvonal más szakaszain is újabb támadó hadműveletek előkészítésébe kezdett. Ezek közül az első a szovjet Voronyezsi Front osztrogoszszk-rosszosi támadó hadművelete volt. A tervezett hadművelet általános céljai az alábbiak voltak:

- megsemmisíteni a magyar 2. hadsereget, az olasz 8. hadsereg maradványait és a német XXIV. páncéloshadtestet;
- birtokba venni Liszki és Kantyemirovka között a Rosztovba vezető vasútvonalat;

■ kedvező kiindulási helyzetet teremteni a német 2. hadsereg elleni támadáshoz és a Harkov, valamint a Donyec-medence irányában folytatandó előretöréshez.

A magyar 2. hadsereg arcvonalával szemben a szovjet 40. hadsereg és a 18. önálló lövészhadtest készült fel a támadásra. A 40. hadsereg állományába egyéb kisebb megerősítő erők mellett öt lövészadosztály, egy lövészdandár, egy tüzerhadosztály, két páncélvadászdandár, egy rakéta-sorozatvető tüzerhadosztály és egy légvédelmi tüzerhadosztály tartozott. Ezek az erők összesen 68 799 katonát, 1226 löveget és aknavetőt, valamint 1943. január 12-én reggel 132 üzemképes harckocsit számláltak. A hadsereg az eredeti tervek szerint három önálló harckocsidandárja mellé megkapta volna a 4. harckocsihadtestet is. A Dontól keletre működő vasúti hálózat korlátozott áteresztőképessége miatt azonban ez a harckocsi-magasabbegység nem érkezett be időben, s emiatt a hadműveletbe csak jelentős késéssel – gyakorlatilag a magyar 2. hadsereg zömének harcból való kivonása után – tudott bekapcsolódni.

A 18. önálló lövészhadtest sem volt sokkal gyengébb, mint a 40. hadsereg. A hadtest három lövészadosztállyal, egy lövészdandárral, két páncélvadászdandárral, öt tüzezreddel, két légvédelmi tüzezreddel és négy rakéta-sorozatvető tüzezreddel rendelkezett. A csoportosításba tartozó két önálló harckocsidandár és egy önálló nehézharckocsi-ezred 1943. január 14-i adatok alapján összesen 120 üzemképes páncélost alkalmazhatott. A 40. hadsereg és a 18. önálló lövészhadtest együttesen tehát 117 249 katonát, 2038 löveget és aknavetőt, 252 üzemképes harckocsit vont össze a magyar 2. hadsereg sávjában. E szovjet csapatokat összesen 267 repülőgép támogatta. A magyar csapatokkal szemben állt a Voronyezsi Front tartalékában a 322. lövészadosztály is Davidovka körzetében.

Fentiek alapján tehát a magyar 2. hadsereggel szemben összevont szovjet alakulatok élőerő terén nem voltak abszolút túlerőben. Sőt, ha a magyar hadsereg alárendeltségében álló német erőket (főleg a Cramer-hadtestet) is hozzászámítjuk az élelmezési létszámhoz, akkor a szovjet csapatok jelentős

létszámhátrányban várták a támadás kezdetét. Az eredményes támadás érdekében azonban a hídfőkben komoly helyi erőfölényt alakítottak ki, bár ezt csak a teljes arcvonaluk egyéb szakaszainak meggyengítése árán teheték meg. A szovjet 40. hadsereg és 18. önálló lövészhadtest erői tüzeresség és harckocsik tekintetében enyhe számbeli fölényben voltak ugyan, de ennek aránya nem érte el a védelem hatékony áttöréséhez nélkülözhetetlennek tartott 3:1 arányt.

A SZOVJET ÁTTÖRÉS

A szovjet terv szerint a 40. hadsereg a Sztorozsevoje–Uriv-hídfőből, a 18. önálló lövészhadtest pedig a Scsucyje-hídfőből megindulva áttöri és feldarabolja a magyar 2. hadsereg védelmét, részeit bekeríti és megsemmisíti, majd elfog-

Kilőtt szovjet T-60 könnyű harckocsik a doni arcvonalon 1942 júliusában. A harcjárművek körül elesett kezelőik fekszenek

lalja Osztrogozsszkot. A délkelet felől előretörő szovjet 3. harckocsihadserg 12. harckocsihadtestének és a 18. önálló lövészhadtest balszárnycsapatainak Karpenkovo körzetében kellett egyesülniük, bekerítve és megsemmisítve a magyar hadsereg déli szárnyát. A harckocsihadserg 15. harckocsihadtestének északnyugati irányban támadva, Alekszejevka körzetében kellett volna találkoznia a 40. hadsereg jobbszárnycsapataival, ezzel megvalósítva a magyar 2. hadsereg szétilált erőinek immár teljes bekerítését.

A szovjet Voronyezsi Front hadművelete 1943. január 12-én egy felderítő vállalkozással indult meg az urivi hídfőből. A gyors siker miatt a 40. hadsereg már január 13-án megindította a 14-ére tervezett fő támadását. A 18. önálló lövészhadtest Scsucsjénél január 14-én áttörte a magyar arcvonalat. A lovak és vontatók hiányában mozgásképtelen tüzérségű 2. hadsereg csapatai a dermedt hidegben egy ideig kitarítottak állásaikban, majd részekre szakadva megkezdték visszavonulásukat. A Cramer-hadtestet késve és elaprózva vetették be, így a helyzeten nem tudott javítani.

A Jány vezérezerdes által későn kiadott január 17-i magyar visszavonulási parancs miatt a magyar VII. hadtest

már a teljes bekerítettségéből kezdte meg alakulatai hátravonását a Don melől. Szovjet vezetési hibák, Osztrogozssz és Ilovszkoje védőinek kitarítása, illetve a Cramer-hadtest eredményes utóvédharcai miatt azonban a szovjetek nem tudták kihasználni kezdeti sikereiket. A magyar IV. és VII. hadtest jelentős részét sikerült az Oszkol folyó mögé hátravonni. Január 24-én a 2. hadsereg zöme kivált az arcvonalból, a III. hadtest azonban csak február 2-4. között tudott kitörni a körülrzásból.

1943. január 12-én, a Sztorozsevoje-Uriv-hídfőből megindított harcfelderítéskor a szovjet lövészcsapatokat már harckocsi-támogatással vetették be. Ekkor a harckocsik gyakorlatilag kísérő lövegekként tevékenykedtek, egyenként három-tíz harckocsiból álló csoportokban. A páncélosok az átlagos magyar és német páncéltörő lövegek hatásos lőtávolságán kívül, 500-1000 m-ről tüzelve egymás után kilőtték a védelemben azonosított gyalogsági nehézfegyvereket, amelyek egyébként fel-tartóztathatták volna a szovjet csapatok rohamozó harcrendjét.

A magát védtelennek érző magyar gyalogság soraiban fokozatosan eluralkodott a harckocsik okozta félelem, s hamarosan megkezdődött a visszavonulás. Az így gyalogsági biztosítás

nélkül maradt, körvédőképes páncéltörő harccsoportokat lerohanták a szovjet lövészek, akik a rejtett megközelítéskor kihasználták a ködöt és azt, hogy a hideg időjárás számos műszaki meghibásodást okozott a magyar és német haditechnikában (például több páncéltörő ágyú ütőszége eltörtött vagy a helyretoló szerkezet befagyott).

Ennek ellenére kiemelkedő magyar fegyvertények is születtek. Például a 20. könnyűhadosztály páncéltörő ágyús százada Tamás Gyula tüzér főhadnagy vezetésével január 13-án Sztorozsevoje körzetében a támadó kilenc szovjet harckocsiból 7,5 cm-es páncéltörő ágyúival ötöt lőtt ki. A főhadnagy azonban még aznap elesett.

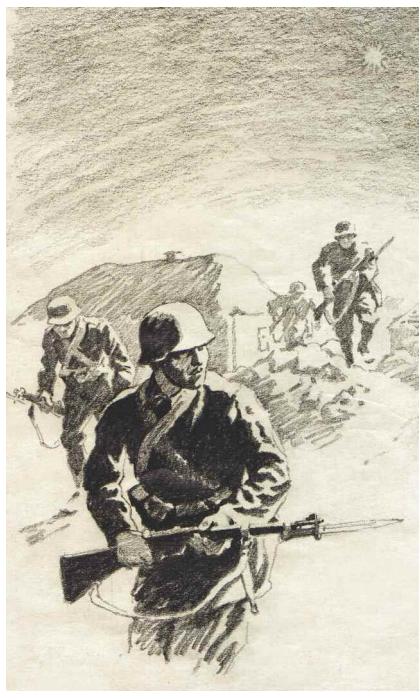
Mivel a szovjet harckocsik hamarosan elérték a védelem tüzérségi állásait, az állásban lévő és lovai, illetve gépjár-

A 2. hadsereg hadműveleti területén 1942. október 17. és 19. között szemlét tartó Nagy Vilmos szolgálaton kívüli vezérezerdes (1884-1976), honvédelmi miniszter egy tábori munkásszázadnál tett látogatást. A munkaszolgálatosok polgári ruhájukban, illetve honvédségi sapkában és bakancsban tettek eleget az 1942. évi XIV. törvény cikk által meghatározott honvédelmi kötelezettségüknek.

művei hiányában szinte mozgásképtelen tábori tüzérség közelharcra kényszerült, amelyben a tüzekek ugyan közvetlen irányzással okoztak némi veszteséget a támadó harcokocsiknak és az őket kísérő lövészgyalogságnak, de végül zömmel bekerítették és megsemmisítették őket.

Az arcvonal közelében, a magyar hadosztályok közvetlen alárendeltségében nem volt elég hatékony mozgó páncélelhárító tartalék, mivel a páncélos- és rohamlöveg-alakulatok távolabb állomásoztak vagy még beérkezőben voltak, s a nagy hideg miatt előrevonásuk késett. A rendkívül zord időjárás és főként a köd miatt a német légi támogatás alig volt lehetséges. A szovjet harcokocsi-alakulatok ennek ellenére rövid idő alatt nem elhanyagolható veszteségeket szenvedtek: a 40. hadsereg mindössze négy ütközetnap alatt elveszítette üzemképes harcokocsijainak több mint felét (77 páncélost). Igaz, ezek közül sok harcokocsi javítható sérüléseket szenvedett, de megjavításuk-

Előrenyomulás.

Benyovszky István ceruzarajza, 1942

Huszárjárőr a Don mentén.

Haranghy Jenő 1942-ben készült tollrajza járőrözés közben ábrázolja a huszárokat, amint egy szovjet BT harcokocsi roncsai mellett haladnak el.

hoz időre volt szükség. A scsucsjei hídfőből támadó 18. önálló lövészhadtest 95 üzemképes harcokocsijának több mint egyharmada (33 páncélos) egyetlen nap alatt megsemmisült vagy tartósan harcképtelenné vált.

ÉRTÉKELÉS

Megítélésünk szerint a szovjet áttörést jelentősen hátráltatni lehetett volna, ha a magyar 2. hadsereg sávjában végrehajtják az alábbi intézkedéseket:

- a nyári arcvonal konzerválása helyett ősszel a harcászati szükség szerinti állásokat kellett volna kialakítani a szovjet hídfőkkel szemben,
- a településeket téli körvédelemre kellett volna berendezni (az épületek megerősítését is beleértve) a települések egyszerű körülárkolása helyett,
- a saját gyalogság „páncélosfélelmét” mérsékelhették volna fokozott páncéltromboló-kiképzéssel és felszereléssel, valamint páncélosokhoz szoktatással,
- a 7,5 cm-es löveggel felszerelt magyar harcokocsi-, illetve német rohamlöveg- és páncélvadász-alakulatokat a magyar könnyűhadosztályok közvetlen alárendeltségében kellett volna hagyni és harcászati tartalékként azonnal bevetni.

A szovjet 40. hadseregnél és a 18. önálló lövészhadtestnél a harcokocsikat a lövészgyalogsággal kiválóan együttműködve vetették be, leginkább a gyalogság közvetlen támogatására. Az áttörésnél 10–80 harcokocsi támadott több lépcsőben. A harcokocsi-támadást a lövészgyalogság rohama vezette be, a páncélosok 500–1000 m-ről kilőtték

J. Haranghy Jenő
1942
Huszár járőr a Don mentén

a nehézfegyvereket és a páncélelhárításra beállított lövegeket. A védelembelévő betörés után a harckocsik a szárnyak ellen fordultak. Mivel könnyebben mozogtak a mély hóban, nemcsak az utak mentén támadtak, ahol a védők várták őket.

A magyar 2. hadsereg sávjában 1943. január 12–20. között a magyar és német jelentések összesítése alapján – kutatásunk jelenlegi állása szerint – a magyar csapatok 105 szovjet harckocsit, a német csapatok legkevesebb 86 harckocsit, összesen minimum 191 páncé-

A rendelkezésre álló levéltári adatok szerint 1943. január 12-én a magyar 2. hadsereg sávjában nem volt sem abszolút szovjet túlerő, sem pedig nyomasztó mennyiségi vagy minőségi harckocsifölény. A szovjet siker harcászati oka a lövészgyalogság nagyobb téli mozgé-

A szovjetek üldözésre kettő-öt harckocsiból álló kisebb csoportot alkalmaztak, az ezeket támogató lövészgyalogság sítalpakon vagy gépkocsin, de legtöbbször – a szovjet gyakorlattól eltérően – nem a harckocsikon követte őket. Így ezek a vegyes előrevetett osztagok gyors, ám hézagos átkarolásokat és bekerítéseket alakítottak ki, amelyekből a magyar és német csapatok több alkalommal is sikeresen ki tudtak törni.

A harckocsik alkalmazásakor a szovjetek egy jelentősebb harcvezetési hibát is elkövettek, amikor 1943. január 18-án 12 óra körül a 107. lövészhadosztályt támogató 86. harckocsidandárt Alekszejevka előteréből Osztrogozszzk mielőbbi elfoglalása céljából visszarendelték. Így a dandár nem tudott egyesülni a 3. harckocsihadserg délkelet felől támadó 15. harckocsihadtestének amúgy is elakadt erőivel, amelyekkel a szovjet csapatok Alekszejevkánál elvághatták volna a magyar–német erők visszavonulásának útját. Emiatt elmaradt a magyar 2. hadsereg zömének teljes bekerítése.

lost semmisítették meg vagy tettek tartósan harcképtelenné. Ez a magyar 2. hadsereg sávjában alkalmazott 461 üzemképes szovjet harckocsi 41,4 százaléka.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a magyar 2. hadsereget a szovjet erők 1943. januárjában rövid idő alatt szétverték, de a seregtest teljes bekerítése meghiúsult. Megítélésünk szerint a magyar csapatok páncélelhárító rendszere a német szövetségi rendszer akkori viszonyai között nem volt gyenge, inkább átlagosnak tekinthető, amely a szovjet harckocsicsapatoknak 1943. január 12–20. között érzékeny veszteséget okozott. Ezt támasztja alá Jány Gusztáv vezérezredesnek, a magyar 2. hadsereg parancsnokának következő megjegyzése is: *„Az, hogy az orosz harckocsidandárok csaknem megsemmisültek, azokból a tapasztalatokból ered, mivel kelet felől jövet január végéig egyetlen harckocsi sem üldözte csapatainkat, s a gyalogság is csak óvatosan követett minket, ami jelzi, hogy valóban kivérzett.”*

A végtelen orosz hómezőn
visszavonuló magyar alakulatok menete
a hazatérés reményében
1943 februárjában

konysága, kiváló téli felszerelése, a nagy hidegben is működő fegyverzete és az összfégyvernemi harc – főként a lövészek, a tüzérség és a harckocsik együttműködésének – hatékonyabb megszervezése volt.

A magyar 2. hadsereg 1942. június 28.–1943. február 28. között a keleti hadszíntéren elszenvedett előerő-vesztesége a kutatás jelenlegi állása szerint mintegy 50 ezer hősi halott és eltűnt, nagyjából ugyanennyi sebesült és körülbelül 28 ezer hadifogoly volt. A mintegy 128 ezer fős (51%-os) veszteségből 98 ezer fő az 1943. januári áttörés következtében került veszteséglistára. A végleges (halott, eltűnt, hadifogoly) veszteség nagyjából a hadsereg teljes állományának közel egyharmada, körülbelül 78 ezer fő volt. ♦